

Петар Хр. Илиевски

ПОЈАВА И РАЗВОЈ НА ПИСМОТО СО ПОСЕБЕН ОСВРТ КОН ПОЧЕТОЦИТЕ НА СЛОВЕНСКАТА ПИСМЕНОСТ.

МАНУ, Скопје 2001; стр. 384; 24 см.

Кога човек отстрана ја набљудува засилената творечка дејност на еден човек во осумдесеттите години од животот каков што е академик Петар Хр. Илиевски, сосема природно му се наметнува впечатокот дека тоа мора да е некаков израз на Божји благослов. Сведоци сме на цела низа негови значајни и обемни книги, кои излегоа од печат последниве неколку години, а оваа пред нас е најновата која се истакнува не само со сложеноста на проблемот, туку наедно и со промислен методолошки приод, и би рекле, страстна приврзаност кон материјата.

Како што открива самиот наслов, најновото дело на академик Илиевски расправа за една крупна тема, појавата и развојот на писмото, но таа е обработена од два аспекта; првиот е определен како воопштен пристап кон писмото како цивилизациска придобивка (прв дел: 17-101 стр.), а вториот како посебен осврт кон словенската писменост (втор дел: 103-323 стр.).

Првиот дел содржи три тематски целини. Во уводното поглавје се истакнуваат неколу мисли водилки кои ја откриваат суштината, но и значењето на писмото. Се истакнува дека писмото не е само техника на фиксирање на изговореното, туку и активен фактор во развојот на човековата мисла. Потем, запишаниот текст се јавува како побогата информација за минатото отколку немите археолошки наоди и со тоа писмото се наложува како меѓник кој ја дели историјата од темната пред-историја.

Кон оваа прелиминарна размисла е додаден прегледот на разните теории за причините и појавата на писмото, од митолошките до еволуционистичката теорија на W. Warburton. Самиот автор се приклучува кон современата теорија на Denise Schmandt-Bessarat според која најстарото писмо во Месопотамија не се развило од пиктограми, туку од систем на бројки.

Следното поглавје во целина е посветено токму на тој проблем. Академик Илиевски тука тргнува од толкувањето на еден исказ на Црноризец Храбар според кој порано, пред св. Кирил и Методиј, кога Словените немале книги, тие „со црти и рески читале и гатале“. Наспроти ова раширено читање на старословенскиот текст, авторот го истакнува своето убедување дека точниот превод треба да гласи „со црти и рески пресметнувале и одгатнувале“ што значи дека и појавата на првобитното писмо кај старите Словени се вклопува во општата теорија за сметањето како појдовна позиција во историјата на писменоста.

На поширок цивилизациски план, се потврдува дека *рабушиитѐ* под разни имиња се јавуваат насекаде во светот од праисторијата до денес и дека тие се ембрионалното средство за припомнување на информации од кои подоцна ќе се развие писменоста. Наспроти поранешното мислење дека првото писмо се зародило во Сумерија во четвртиот милениум пред н. е. се истакнуваат археолошките откритија на Блискиот Исток од поново време кои укажуваат на специфични симболи-предмети со нумерички вредности, употребувани во текот на долг период од околу четири милениуми пред појавата на сумерското писмо. Се работи за голем број (околу 8 илјади) фигури, обично моделирани од глина или извајани од камен со облик на садови, оружје или глави на животни. Тие артефакти ги заменуваат рабушите поради својата поголема прецизност во пренесувањето на информациите, а уште поважно е што врежаните или втиснатите знаци на нив веќе претставуваат прв чекор кон пишување.

Овој развоен пат на писмото го потврдува и откритието на најстарото засега познато европско писмо што се зародило во Медитеранот.

на островот Крит кон крајот на третиот и почетокот на вториот милениум пр. н. е. Во текот на вториот милениум тука откриваме присуство на писменост во три графички системи: хиероглифско, линеарно А и линеарно Бе или микенско писмо. Последново, кое е најдобро истражено, ги содржи трите основни компоненти на развојот: бројки, идеограми и силабограми.

Тоа е патот кон алфабетското односно азбучното писмо кое се обработува во третата глава од првиот дел. Азбуката е наједноставен и најсовршен инструмент за пишување текстови на секој јазик врз основа на адаптација на знаците според гласовниот систем. Создавањето на алфабетскиот систем во кој секој глас е застапен со соодветен знак е еден од најкрупните чекори напред на човештвото, но тоа не е измислица ниту на Старите Грци (како што раскажуваат нивните митови), ниту пак на Феничаните од коишто всушност Грците го презеле, туку е производ на повеќе генерации од палестинско-сирискиот регион. Затоа азбуката треба поскоро да се нарекува северно-семитска отколку феничанска.

Секако, северносемитското писмо им послужило на Грците како модел за нивната азбука, наречена алфабет, според имињата на првите две букви во неа, алфа и бета. Грчкиот алфабет е прво писмо што го информира читателот како точно звучи зборот независно дали му е познато или непознато неговото значење. Позајмувајќи ја феничанската азбука, Грците ги сочувале во основа формите на буквите, нивната фонетска вредност, семитските имиња, нивното место и ред во азбуката, но не и правецот на пишување. Имено, додека Феничаните пишувале од десно на лево (како во семитското писмо), Грците постапно го свртеле правецот на пишување од лево на десно. Сепак, интересно е што и покрај таа промена, редоследот на буквите останал ист; таа стабилност во редот на буквите веројатно се должи на фактот што Семитите ги бележеле и бројките со букви, а бројките имаат константен ред.

Писмата во Европа подоцна се развиваат под директно влијание на грчкиот алфабет од кој со адаптација е создадена латиничната абецеда

на Римјаните и тоа со посредство на Етрурците, а подоцна, од грчкиот алфабет исто така е создадено и словенското писмо.

Вториот дел (почнувајќи од стр. 103 до крајот на книгата) изобиљува со богатство на теми врзани за појавата и развојот на старословенската писменост, проблематика со која авторот исто така се занимава долг период и подеднакво суверено се снаоѓа како и во претходните поглавја. Од изобилието на интересни и значајни проблеми ние ќе направиме избор на она што нам посебно ни го привлече вниманието со оригиналноста и посебноста на пристапот.

Уште на почетокот (четврто поглавје според општиот редослед, а прво во вториот дел) авторот ја истакнува својата критичка научна позиција спрема оваа сложена проблематика во која покрај доблесните постигања се провлекуваат и низа предрасуди и конструкции. Наспроти патриотските, но некритички тенденции на некои истражувачи кои по секоја цена сакаат да пронајдат оформено словенско писмо пред св. Кирил и Методиј, академик Илиевски ја отфрла како незаснована хипотезата која се потпира врз лошо препишани зборови во *Панонскојџо живџие на св. Кирил* и наместо изворното и правилно *сурско џисмо* (т. е. сириско писмо) со кое се запознал св. Кирил на својот пат кон Хазарите, го прифаќа погрешно запишаното *руско џисмо* што би требало да значи дека Русите и пред тоа имале писменост.

Значајна тема е начинот на создавањето на првото словенското писмо, глаголицата. Авторот го признава несомненото влијание на грчкиот алфабет како и на семитското писмо, но истакнува дека тука не се работи за проста адаптација, туку за оригинален изум кој содржи внатрешен систем што одговара на словенскиот јазик, наедно запазувајќи солидни графички и филолошки поставки. Притоа посебно се издвојува начелото на симболика при оформувањето на поединечните букви; всушност, повеќето од буквите се обликувани согласно со христијанските основни симболи на *крстџ* (на којшто умира Исус), *џриаѓолник* (симбол на светото тројство) и *круѓ* (израз на Божјата совршеност). Примената

на таа симболика му дава за право на авторот да го нарече глаголското писмо - иконично.

Кога се зборува за развојот на словенското писмо, самиот јазик што тоа го изразува е неизбежен тематски екскурс. Следејќи го создавањето и развојот на старословенскиот литературен јазик кој од самиот почеток се врзува за литургиски цели, откриваме повеќе развојни фази. Првобитно, во неговата основа се поставува живиот јазик на македонските Словени од Солунско, но во втората фаза, која го означува ширењето на тој јазик во Моравска, нужно доаѓа до извесни трансформации. Сепак, и покрај сите промени, тој јазик останува за словенското православије со векови службен, литургиски јазик и своевиден пандан на грчкиот и латинскиот.

За одбележување е и настојувањето на акад. Илиевски да понуди и едно пошироко прифатливо име за тој општ, литературен јазик на Словените. Прифаќајќи ги аргументите за неоснованост и ограниченоста на употребата на името *сѣаробуџарски јазик*, како и некои понови обиди за именувањето *сѣаромакедонски јазик* (што создава конфузија со оглед на античкиот македонски), тој го дава својот предлог за употреба на *сѣароцрквенословенски* кој ги опфаќа сите негови клучни обележја.

Освен систематската обработка на овие и други сродни проблеми од словенската писменост, книгата донесува и додаток со расправи на две актуелни теми: првата го обработува проблемот со топонимот *Куймичевица*, а втората пак е критика на некои најнови обиди во однос на етимологијата на топонимите *Крујшиштије* и *Барџала*.

На крајот да подвлечеме; на познавачите на делото на академик Илиевски им е добро позната неговата висока компетенција во двете главни области на истражување со кои тој се зафаќа во ова обемно дело. Токму со оглед на неговиот двоен научен профил, како класичен филолог и славист, книгата можеме да ја протолкуваме како настојување на авторот, во зрело доба и во една точка да ги спои тие навидум оддалечени научни области и да воспостави еден необичен мост на свој личен научен план.

Тука треба да се одбележи и трудот на веќе младиот научен соработник Ратко Дуев, кој при техничката обработка и подготовката на индексите и табелите на ова сложено дело од научен и од графички аспект, пројави високо ниво на совесност и професионалност како класичен филолог и познавач на тематиката.

Витомир Митревски
Институт за класични студии